
Когнитив диссонанс xususida lingvistik tushunchalar

Tursunova Marxabo Raxmonovna
tursunovamarhabo58@gmail.com
Doktorant,
Osiyo xalqaro universiteti

Annotatsiya *Kognitiv dissonans holati – bu psixologik hodisa bo‘lib, biz uni kundalik hayotimizda doimo uchratamiz. Muallif dissonans masalasining lingvistik tadqiqotlariga to‘xtalib, kognitiv dissonansni lingvostilistik nuqtai nazardan o‘rganadi. Maqolada keltirilgan misollar ingliz badiiy nasridagi diskursdan olingan bo‘lib, ular nafaqat kognitiv dissonansni tasvirlab beradi, balki dissonans hodisalarini tasniflash uchun asos ham yaratadi. Dastlabki tasnif ikkita guruhni – lingvistik va lingvistik bo‘lmagan guruhlarini o‘z ichiga oladi, ularning har biri muallif tomonidan batafsil tahlil qilinadi. Xulosa qismida kognitiv dissonansning lingvistik mexanizmlar bilan bog‘liqligini chuqurroq o‘rganish uchun kelajakdagi tadqiqot istiqbollari ko‘rsatilgan.*

Kalit so‘zlar *Kognitiv dissonans, dissonans hodisalari, verbalizatsiya, badiiy nasr diskursi, lingvostilistika, kontekst, stilistik usullar, lingvistik mexanizmlar*

Лингвистические идеи когнитивного диссонанса

Турсунова Мархабо Рахмоновна
tursunovamarhabo58@gmail.com
Докторант,
Азиатский международный университет

Аннотация *Когнитивный диссонанс – это психологическое явление, с которым мы постоянно сталкиваемся в повседневной жизни. Автор затрагивает лингвистические исследования по проблеме диссонанса и рассматривает когнитивный диссонанс с лингвостилистической точки зрения. Представленные в статье примеры взяты из дискурса англоязычной художественной литературы и не только иллюстрируют когнитивный диссонанс, но и дают основу для классификации явлений диссонанса. Первоначальная классификация включает две группы – лингвистические и нелингвистические, каждая из которых подробно анализируется автором. В заключении излагаются перспективы будущих исследований для более глубокого изучения взаимосвязи когнитивного диссонанса и лингвистических механизмов.*

Ключевые слова *Когнитивный диссонанс, явления диссонанса, вербализация, литературно-прозаический дискурс, лингвистика; контекст, стилистические приемы, лингвистические механизмы*

Linguistic Insights on Cognitive Dissonance

Tursunova Marxabo Raxmonovna

tursunovamarhabo58@gmail.com

Doctorate student,

Asia international university

Annotation *Cognitive dissonance is a psychological phenomenon that we constantly encounter in our daily lives. The author, referring to linguistic studies of the issue of dissonance, studies cognitive dissonance from a linguist-stylistic perspective. The examples presented in the article are taken from the discourse of English literary prose, which not only illustrate cognitive dissonance, but also create a basis for classifying dissonance phenomena. The initial classification includes two groups - linguistic and non-linguistic, each of which is analyzed in detail by the author. The conclusion indicates the prospects for future research to further study the relationship of cognitive dissonance with linguistic mechanisms.*

Key words *Cognitive dissonance, dissonance phenomena, verbalization, literary prose discourse, linguist-stylistics, context, stylistic methods, linguistic mechanisms*

Kirish

Kognitiv dissonans – inson ongida qarama-qarshi bilim, e'tiqod yoki fikrlarning to'qnashuvi natijasida yuzaga keladigan psixologik noqulaylik holatidir. Bu tushuncha dastlab amerikalik psixolog Leon Festinger (Festinger, 1957) tomonidan ilgari surilgan. Kognitiv dissonans nafaqat psixologiyada, balki tilshunoslik (lingvistika) sohasida ham muhim ahamiyat kasb etadi, chunki til – inson tafakkuri va ichki dunyosini ifodalovchi asosiy vosita hisoblanadi.

Kognitiv dissonans (KD) holati bizning hayotimizning ajralmas qismidir. Bilimlarimiz, qarashlarimiz, qadriyatlarimiz yoki e'tiqodlarimiz bilan ziddiyat tug'dirgan har qanday hodisa, psixologik noqulaylik holatini keltirib chiqaradi va biz bu holatni engishga intilamiz. Balki shu sababli Leo Festingerning (Festinger, 1957) nazariyasi nafaqat psixologiyada, balki boshqa fan sohalarida ham keng tarqalgan. Ayniqsa, bu psixologik hodisani zamonaviy lingvistik tadqiqotlar nuqtai nazaridan o'rganish alohida qiziqish uyg'otadi.

Lingvistikada kognitiv dissonans nazariyasini qo'llashga oid bir qancha urinishlar bo'lgan. Masalan, V. Z. Demyankovning (Demyankov, 2024) nashrida dissonans muammosi diskurs doirasida o'rganiladi. Gazeta maqolalaridan olingan materiallar asosida muallif, sarlavha bilan mazmunining o'zaro mos kelmasligi holatida o'quvchining matnni qanday tushunishi va talqin qilishi, shu bilan birga qanday kognitiv mexanizmlar faollashishi haqida fikr yuritadi. Xulosada muallif, kognitiv dissonans bilan bog'liq "til o'yinlari" turli madaniyat vakillari tomonidan turlicha qabul qilinishi va ruscha gazeta diskursida qabul qilinadigan narsaning boshqa til madaniyatida mutlaqo noto'g'ri bo'lishi haqida xulosa chiqaradi (Demyankov, 2024).

Metodologiya

Kognitiv dissonansni lingvistik nuqtai nazardan o'rganishga yana bir urinish T.V. Drozdovaning dissertatsion tadqiqotida ko'rilgan (Дроздова, 2011). U asosan badiiy matnlar asosida nutqiy o'zaro ta'sir jarayonida kognitiv

dissonansning so'zlashuv ifodalanishini tasvirlaydi. T.V. Drozdovning fikricha, tizimdagi so'zlar ma'nolari muayyan kognitiv kontekstlar – bu ma'nolar ortida turgan va tushunishni ta'minlovchi bilim tuzilmalari yoki bloklari bilan bog'liq. Agar so'zlashuvchi so'zni tegishli kognitiv kontekst bilan bog'lay olmasa, kognitiv dissonans paydo bo'ladi. Shuningdek, dissonans noto'g'ri til kodini tanlash, masalan, professional slangni muloqotga kiritish natijasida ham yuzaga kelishi mumkin. So'zlashuvchi tomondan bu tushunmovchilik, norozilik kabi reaksiyalar bilan belgilanadi (masalan: she frowned; "I dont see your point," he said -- "u qoshlarini chimirdi"; "Men sizning gapingizni tushunmayapman", dedi u) (Дроздова, 2011).

Kognitiv dissonans nazariyasi nafaqat psixologiya, balki tilshunoslikning tarjima nazariyasi kabi sohalarida ham o'rganilmoqda. Tarjima nazariyasida bu tushuncha manba tilidagi va tarjima tilidagi matnlar o'rtasidagi tafovutlarni tushuntirish va baholash uchun qo'llaniladi (Tursunova, 2024). Tadqiqotchilar tomonidan "tarjimonning kognitiv dissonansi" deb atalgan yangi tushuncha ishlab chiqilgan bo'lib, u tarjimonning manba tili va tarjima tilidagi matnlari o'rtasidagi mazmuniy farqlar haqidagi bilimi hamda bu haqidagi reaksiyasini o'z ichiga oladi.

Tarjimon bu farqlarni anglashi bilan kognitiv dissonansni yengishga, kelajakdagi o'quvchi uchun tafovutlarni minimallashtirishga va eng maqbul tarjima variantini tanlashga intiladi. Biroq, kognitiv dissonans uzoq davom etadigan holatga aylanadi, chunki tanlangan variant har doim mukammal deb hisoblanmaydi va tarjimon qabul qilingan qarorga majburan rozi bo'lishi kerak. Bunday ziddiyatning namoyon bo'lish shakllaridan biri – ba'zi so'zlarni tarjima qilmasdan, hatto transliteratsiyasiz, asl shaklida qoldirishdir (Tursunova, 2024). Aslida, bu holda kognitiv dissonans yengilmaydi – chunki optimal tarjima mavjud bo'lishi kerak, ammo uni qanday amalga oshirish noma'lum. Tarjimonning

kognitiv dissonansni yumshatishga qilingan yana bir urinish – matn oxirida keng qamrovli tarjima sharhlarini berishdan iborat.

Kognitiv dissonans bo'yicha olib borilayotgan tadqiqotlar lingvostilistika uchun ham dolzarb va qo'llaniluvchidir. Bu psixologik hodisa til hodisalarining tabiatini yanada chuqurroq tushunishga va badiiy diskursni yangi darajada tahlil qilishga yordam beradi.

L. Festinger (1957) terminologiyasidan kelib chiqib, lekin bu hodisaning oqibatlarini va predposylkalarini chetlab o'tgan holda, biz kognitiv dissonansni lingvostilistika kontekstida "*matnni o'qish jarayonida o'quvchi ongida paydo bo'ladigan noqulaylik holati*" deb ta'riflashimiz mumkin.

Bu universal ta'rif bizga ushbu hodisani lingvostilistik jihatdan to'liq va har tomonlama o'rganish imkoniyatini beradi. Chunki ataylab yoki bexosdan, bilvosita yoki aniq ko'rinishda, bunday "*nomosliklar*" (Tursunova, 2023) matnlarda deyarli har qadamda uchraydi va, shubhasiz, diskursni o'quvchi tomonidan talqin qilishda muhim rol o'ynaydi.

Kognitiv dissonansning matnda ifodalanishini tushunish uchun biz ingliz badiiy nasri diskursini tahlil qilamiz. Bu tahlil shuni ko'rsatadiki, kognitiv dissonans tilning turli darajalarida – grammatik, leksik, sintaktik, matn fragmenti yoki butun matn darajasida namoyon bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, dissonans "lingvistik bo'lmagan", "kompozitsion" (Tursunova, 2024) xarakterga ham ega bo'lib, matn chegarasidan tashqariga chiqishi, alohida so'zlar ma'nosi yoki til o'yinlari bilan bog'liq bo'lmasdan, o'quvchining fon bilimlariga ta'sir o'tkaza oladi.

Dissonans hodisalarini tasniflash uchun ularni ikki katta guruhga bo'lish maqsadga muvofiqdir:

1. badiiy diskurs yaratishda til birliklari va ulardan foydalanish bilan bevosita bog'liq bo'lgan hodisalar («lingvistik»);

2. matnning alohida fragmentlarining mazmuni bilan bog'liq bo'lgan hodisalar («lingvistik bo'lmagan»).

Keltirilgan ikki guruhga to'xtalib, ushbu hodisani taklif etilgan terminologiya asosida misollar bilan tushuntiramiz.

Natijalar

Lingvistik darajadagi kognitiv dissonansni o'rganar ekanmiz, birinchi navbatda, stilistik usullar haqida gapirishimiz kerak. Uslubiy usullar orasida kognitiv dissonans usulning kognitiv mexanizmi sifatida ishlaydiganlarini va kognitiv dissonansning mavjudligi shart bo'lmagan, lekin ushbu hodisalarga ham yordam berishi mumkin bo'lganlarni ajratish mumkin. Birinchi turga – ya'ni dissonans aslida mavjud bo'lgan stilistik usullarga – oksimoron misol bo'la oladi. Oksimoron o'zaro mutlaqo qarama-qarshi ma'noli tushunchalarni birlashtirishni nazarda tutadi (Tursunova, 2023). Ularning mantiqiy nomuvofiqlikligi o'quvchi ongida kognitiv dissonansni keltirib chiqaradi. Masalan:

As he mechanically shot his arms back and forth, wearing on his face the look of grim enjoyment, which was considered proper during the Physical Jerks, he was struggling to think his way backward into the dim period of his early childhood.

A sort of vapid eagerness flitted across Winston's face at the mention of Big Brother. Nevertheless, Syme immediately detected a certain lack of enthusiasm (Кимишникова, 2013).

Quite soon he grew to have a feeling of positive dread when the appointed day came round.

(U qo'llarini mexanik ravishda oldinga-orqaga silkitayotgan, "Jismoniy mashqlar" davrida mos deb hisoblangan qattiq rohatlanish ifodasini yuzida saqlagan holda, bolalikning xiralashgan davrigacha aqliy yo'l bilan qaytishga urinar edi.

"Katta Birodar" haqida eshitganda Uinstonning yuzida bir lahza sust ishtiyoq paydo bo'ldi. Biroq Sim darhol undagi ishtiyoqsizlikni

sezib qoldi.

Belgilangan kun yana kelayotganini ko'rib, tez orada uning ichida aniq bir qo'rquv hissi paydo bo'la boshladi.)

Berilgan misollarda oksimoronlar tilda mavjud bo'lgan an'anaviy antonimlar asosida emas, balki qarama-qarshilikni anglatuvchi yoki turli mazmun ranglariga ega bo'lgan leksik birliklar asosida qurilgan. Grim (qorong'u, qattiq) – bu "not very enjoyable" bilan bog'lanadi va u "enjoyment" (rohat), "eagerness" (shubhalar) g'oyalarida ifodalovchi hayajon, jonli va ehtiras tomonlariga qarama-qarshi ravishda "vapid" (charchagan, zerikarli, rangsiz) tushunchasi bilan birga keladi. Shuningdek, "dread" (qo'rquv), salbiy hislarni bildirsa ham, uning xarakteristikasi "positive" (ijobiy) sifatida ta'riflanadi.

Kognitiv Diskurs asosida qurilgan birinchi turdagi keyingi uslubiy usul - bu personifikatsiya (insonlashtirish) hisoblanadi. Personifikatsiyaning mohiyati ma'lumki, jonli bo'lmagan narsalarga jonli mavjudot xususiyatlarini yuklashdan iborat. Bu erda dissonans (nomuvofiqlik) aslida bajara olmaydigan harakatlar, yoki uning tabiatiga zid bo'lgan sifatlar qo'yiladi (Heider, 1944).

Kognitiv diskurs shuningdek, ironiya yoki sarkazm kabi uslubiy usullarning asosida ham yotadi. Bu yerda muallif kulguli effekt yaratish maqsadida atrof-muhitni buzilgan shaklda aks ettiradi, yoki aynan nazarda tutilgan mazmunga qarama-qarshi fikrni bevosita ifodalaydi.

At the start of the winter came the permanent rain and with the rain came the cholera. But it was checked and, in the end, only 7 thousand died of it.

(Qish boshida doimiy yomg'ir keldi va yomg'ir bilan birga vabo ham keldi. Lekin uni nazorat qilishga muvaffaq bo'lishdi va oxirida atigi 7 ming kishi undan halok bo'ldi.)

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, yuqorida keltirilgan barcha uslubiy usullar o'z mohiyatida dissonansdir (nomuvofiqlikni anglatadi). Biroq shuni ta'kidlash kerakki, har qanday uslubiy usul kontekstga

qarab dissonsga aylanishi mumkin, hatto agar uning asosida kognitiv dissonans mexanizmi turmasa ham. Kognitiv jihatlar, shu jumladan kognitiv dissonans fenomeni va uning badiiy matnda verbalizatsiyasi, lingvostilistika uchun

istiqbolli tadqiqot yo'nalishidir. Kelajakda bu psixologik hodisaning lingvistik mexanizmlar bilan bog'liqligini chuqurroq o'rganish rejalashtirilgan.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Demyankov, V. Z. (2024). The Usual and the Unusual in Ordinary Language. *RUDN Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics*, 15(4), 1049-1064.
2. Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford, CA: Stanford University Press.
3. Heider, F. (1944). Social perception and phenomenal causality. *Psychological Review*, 51(6), 358-374.
4. Raxmonovna, T. M. (2023). Benefits of Teaching Foreign Languages to Young Learners. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(10), 603-606.
5. Raxmonovna, T. M. (2024). Effective Strategies for Teaching English to Medical Students. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4(3), 132-137.
6. Raxmonovna, T. M. (2024). The Importance of Learning Discourse Analysis in the Acquisition of Foreign Languages. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4(9), 45-48.
7. Tursunova, M. (2024). THE IMPORTANCE OF TEACHING ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE. *Modern Science and Research*, 3(1), 196-199.
8. Tursunova, M. R. (2023). Adabiyotshunoslikda Obraz Va Ramz Tushunchalari. *Open Academia: Journal of Scholarly Research*, 1(3), 24-27. Retrieved from <https://academiaone.org/index.php/4/article/view/94>
9. Tursunova, M. R. (2023). Parallel Korpus Prizmasi Tahlilida Tarjima Asarlarda Asliyat Muammosi Tadqiqi. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 311-317.
10. Tursunova, M. R. (2023). THE 4C METHOD IS AN EFFECTIVE WAY IN LANGUAGE TEACHING.
11. Tursunova, M. R. (2023). Translation as a Bridge Across Cultures. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(10), 463-466.
12. Tursunova, M. R. (2023). USING EFFECTIVE METHODS IN THE PROCESS OF TEACHING ENGLISH GRAMMAR. *IMRAS*, 6(7), 183-189.
13. Tursunova, M. R. (2024). Expanding Your Lexicon: Effective Strategies for Enhancing Vocabulary in a Foreign Language. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4(10), 141-145.
14. Tursunova, M. (2023). BADIY TARJIMA ASARLARDA ASLIYAT MUAMMOSI TADQIQI. Interpretation and researches, 1(8).
15. Tursunova, M. (2023). BADIY TARJIMADA LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLAR. *Журнал: Союз Науки и Образования*, 5(2), 12-15.

16. Tursunova, M. (2023). ROLE OF THE 4C METHOD IN LANGUAGE TEACHING. *Science and innovation in the education system*, 2(11), 75-83.
17. Tursunova, M. (2023). THE IMPORTANCE OF POSITIVE ATMOSPHERE IN ENGLISH CLASSES. *Modern Science and Research*, 2(12), 713–716.
18. Tursunova, M. (2023). USING INDUCTIVE AND DEDUCTIVE APPROACH IN TEACHING GRAMMAR. *Modern Science and Research*, 2(10), 11-17.
19. Tursunova, M. (2024). FORMS AND METHODS OF TEACHING IN HIGHER EDUCATION. *Modern Science and Research*, 3(2), 276–281.
20. Tursunova, M. R., & Karimov, R. A. (2023). PARALLEL KORPUSDA BADIY ASARALARNING ASLIYAT TARJIMASI TADQIQI. (O' HOSHIMOVNING "DUNYONING ISHLARI" ASARI ASOSIDA).
21. Воскобойник, Г.Д. (2002). Когнитивный диссонанс как проблема теории и практики перевода. Основные концептуальные положения. Иркутск, 3.
22. Дроздова, Т.В. (2011). *Когнитивный диссонанс как лингвистическая проблема (на материале английского языка)* (Doctoral dissertation, автореф. дис. канд. филол. наук).
23. Кимишникова, Я.С. (2013). Поэтический перевод в свете теории когнитивного диссонанса (на материале переводов стихотворения Р. Киплинга "If"). *Наукові записки. Серія: Філологія*, (37), 127–131.